

Christer Kihlmanin teokset purkavat ajatuksen vakaista seksuaalisuuksista

Mikko Carlson

”Entä Suomi? Syrjäseutuko, kehitysmaa vai valkea läikkä kartalla, kun homokulttuurista on kysymys?”, kysyi toimittaja Max Rand vuonna 1984 ilmestyneessä artikkelissaan ”Sivullisten etujoukko”, joka sisältyi ensimmäiseen suomalaiseen homo- ja lesbotutkimus-antologiaan *Rakkauden monet kasvot*. Kirjoituksessaan Rand toteaa, että näkyvimmin homoseksuaalisuutta suomalaisessa kirjallisuudessa on käsitellyt Christer Kihlman. Kihlmanin vuonna 1971 ilmestynyt teos *Människan som skalv* (suom. *Ihminen joka järkkyy*) tuotti hänelle Randin sanoin epiteetin ”ensimmäinen suomalainen, coming outinsa tehnyt homo- tai biseksuaalinen kirjailija”.

Randin laaja, seksuaalivähemmistöjen suhdetta kulttuuriin ja yhteiskuntaan käsittelevä essee etenee esimerkkejä poimien antiikista nykypäivään. Silmiinpistävää tekstissä on kuitenkin se, että suomalaisen kulttuurin kohdalla on tyydyttävä lähinnä bibliografiatietoi-

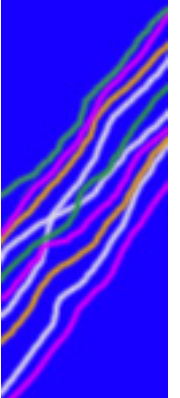

Picture © The Finnish Labour Museum Werstas

SQS
1-2/2014

70

Lectio
Praecursoria

Mikko
Carlson

hin 1920-luvun runoilijoista Uno Kailaasta, Kaarlo Sarkiasta ja Edith Södergranista, ja Kihlmaninkin tuotanto esitellään yhden sivun yhdessä ainoassa kappaleessa.

Christer Kihlmanin kehitystä kirjailijaksi kehysti hyvin merkityksellinen aika ja tila. Hänen läpimurtonsa lyyrikosta prosaistiksi tapahtui 1960-luvulla – sukupolvikapinan, opiskelijaradikalismin ja poliittisten mullistusten vuosikymmenellä – johon usein liitetään myös ajatukset seksuaalisesta vapautumisesta. Kihlmanista tuli eturivin kirjailija vuonna 1960 hänen julkaistessa suomenruotsalaisuuden ahdaskatseisuutta suomivan teoksen *Se upp Salige!* (suom. *Varo, autuas!*), joka sijoittui erehdyttävästi Porvoota muistuttavaan Lexån pikkukaupunkiin. Tämän teoksen, samoin kuin teosten *Den blå modern* (suom. *Sininen äiti*, vuodelta 1963) ja *Madeleine* (vuodelta 1965) myötä Kihlman alettiin nähdä paitsi perinteisiä arvoja haastavana yhteiskuntakriitikkona ja modernin ilmaisumuodon etsijänä, myös oman pesän likaajana, sosialistina, suomenruotsalaisen yläluokan pahana poikana. Mutta jotain vielä odottamattomampaa seurasi vuosikymmen myöhemmin.

Seksuaalisen vapautumisen toiseudet

Polemiikki *Människan som skalv* -teoksen ympärillä osoittaa 60-luvun myyttiseenkin kertomukseen liitetyn seksuaalisen vapautumisen suhteellisuuden ja herättää kysymyksen, kenen tai millaista seksuaalisuutta 1960-luku ”vapaan rakkauden mantroineen” lopulta vapautti. *Människan som skalv* on minämuotoinen, omaelämäkerrallisen ja tunnustuskirjallisuuden konventioita hyödyntävä, osin pamfletiksi ja esseeksi luonnehdittava teos, jossa alkoholismin ja aviokriisin aiheiden ja teemojen ohella homoseksuaalisuutta käsittelevästä osuudesta ja tähän liittyvästä tunnustamisesta tuli merkitsevä seksuaalipoliittinen teko. Omaa kieltään tilanteesta

kertoo se, että homouden poistaminen rikosluokituksesta vuonna 1971 oli ollut mahdollista vain kehotuskieltopykälän lisäyksellä, jolloin kehotamisesta lailliseen tekoon tuli paradoksaalisesti rikos.

Tutkimuksessani suhteutan Kihlmanin teoksia sekä aikalaiskeskusteluihin että siihen historialliseen jatkumoon, jossa homoseksuaalisuus poistuu ensin rikos- ja sitten sairausluokituksista, mutta ei lakkaa olemasta yhä uudelleen esiin nouseva kulttuurinen ”ongelma” ja yhteiskunnallinen kysymys. Vaikka kehotuskielto sittemmin osoittautui lain kuolleeksi kirjaimiksi, se kumottiin vasta vuonna 1999. Näin sillä oli vaikutusta tapaan, jolla normienvastaista seksuaalisuutta voitiin käsitellä eri medioissa vielä 1990-luvulle asti. Kirjallisuudessa kehotuskielto toimi itesesensuurin keinoin ylläpitäen kulttuurin oletusarvoisia asenteita ja moraaliarvoja.

Seksuaalisuutta ja tilaa Christer Kihlmanin tuotannossa käsittelevän väitöskirjani yhtenä lähtökohtana onkin ollut kysymys: Miten Kihlmanin tuotannossa aiemmin hahmottunut siirtymä yksityisen todellisuuden kuvaamiseen voitaisiin kytkeä osaksi hänen teostensa yhteiskuntakriittistä juonetta? Millä tavoin yksityisistä ja intiimeistä asioista kirjoittaminen voitaisiin nähdä vaikuttavana toimintana aikana, joka ei mieltänyt seksuaalisuutta aidosti poliittisena, tasavertaisuuteen perustuvana ihmisoikeuskysymyksenä?

Homokirjailijuus queerina tekona

Lähdin alun perin liikkeelle sen ihmettelmisestä, miksi avoimesti seksuaalivähemmistöjen oikeuksia lehtikirjoituksissaan ja teoksissaan käsitelleen kirjailijan suhde tunnustuskirjailijuuteen näyttäytyi niin ristiriitaisena. Kyse on varmasti ollut ajallisesta etäisyydestä keskusteluihin, jotka nyt, vuosikymmeniä myöhemmin, tuntuvat ikään kuin ohitetuilta kysymyk-

siltä ja jotka kirjailijan tuotantoa arvioitaessa kääntyvät rajaaviksi eleiksi. Kukapa haluaisi olla vain homokirjailija, emmehän puhu erikseen heterokirjailijoista tai heterokirjallisuudestaan!

Tutkimuksessani huomio ei varsinaisesti kohdistu Kihlmaniin henkilöön, vaikka myös hänen yksityiselämässään on ollut kyse elämisestä toisin, tiukan heteronormin vastaisesti. Ja vaikka hänen teostensa omaelämäkerrallisuuteen tiivistyy se, miten ”henkilökohtainen voi olla poliittista” ja juuri siksi uskottavaa. Ajatukseen Kihlmanista ”ensimmäisenä suomalaisena homokirjailijana” liittyi ongelmallinen identiteettipoliittinen oletus, joka kantoi vain puolitiehen. Onneksi, sillä tutkimusaiheeni osoittautui tätä lähtökohtaa kiinnostavammaksi, mutta myös problemaattisemmaksi.

Kun angloamerikkalaisella kulttuurialueella 1970-luvun alussa virinnyt homo- ja lesbotutkimus vähitellen rantautui kotimaiseen tutkimuskontekstiin 1980–90-lukujen taitteessa, se oli keskittynyt *Rakkauten monet kasvot* -antologian tavoin seksuaalisesti toisin eläneiden kuulumisuuksien nimeämiseen ja homomenneisyyden todistamiseen. Viimeistään 2000-luvulle tultaessa, kun queer-tutkimukselliset näkökulmat lisääntyivät, koko kysymys seksuaalisuuden olemuksellisuudesta tai rakentuneisuudesta, normaalin ja epänormaalin seksuaalisuuden suhteesta ja tähän nimeämiseen liittyvästä vallasta, asettui uuteen asentoon. Queer-tutkimuksen piirissä on kysytty, miten voisimme ylittää, häiritä ja ajatella uudelleen normittuneita identiteettejä ja sukupuoli- ja seksuaalisuuskategorioita. Miten voisimme ajatella seksuaalisuuksia selkeiden rajojen ja varmuuksien sijaan alinomaa muuntuvin, horjuvin, häilyvin ja monimuotoisin? Mutta silloinkin, kun ymmärrämme jonkin identiteetin kuvitteellisena ja ehkäpä välttämättömänä fiktiivisenä kertomuksena, se vaatii kirjallisuudentutkija Susan Stanford Friedmanin sanoin jonkinlaista paikoiltaan siirtymisen tunnetta tullakseen näkyväksi. Näin identiteetti kiinnittyy

sekä liikkeeseen että tilaan, joka syntyy jostain lähtemisen ja johonkin saapumisen välille.

Tila monimuotoistaa seksuaalisuuden

Tilan käsite on tutkimuksessani keskeisessä asemassa seksuaalisuutta ja identiteettiä silloittavana käsitteenä. Sen hankaluus liittyy siihen, että tila voidaan käsittää niin todellisenä, kuvitteellisena, symbolisena, metaforisena kuin metonymyynäkin. Useimmiten se käsitteellistyy yhtäaikaaisesti jonakin näiden määritysten välisenä suhteena, ja kirjallisuutta lukiessamme historiallinen kulttuuritodellisuus häilyy alati luentojemme viittaussuhteena ja merkityksenannon kenttänä. Tässä mielessä raja läsnä olevan historiallisen tilan ja tekstuaalisin keinoin esitetyn tilan välillä on huokoinen, vaikka usein huomaamme, että ne ovat toisistaan erillisiä maailmoja ja erilaisia diskursiivisia tasoja.

Tila on työssäni tärkeä käsite siksi, että Kihlmanin teoksissa normienvastainen seksuaalisuus tapahtuu aina jossain toisaalla: ulkomailla, vieraassa ja eksoottisessa kulttuurissa – Tukholmassa, Keski-Euroopassa, Välimerellä, Latinalaisessa Amerikassa – kaukana kodin tilasta ja perinteisten järjestysten paineista. Sama piirre toistuu miestenvälistä halua ja rakkautta kuvaavassa maailmankirjallisuudessa, jossa homoeroottisuutta ja -seksuaalisuutta on paikannettu suorastaan pakkomielleisesti Etelään. Tämä vapauttavan Etelän fantasia onkin ollut yksi homokirjallisuuden pitkäkestoisimmista motiiveista. Ei ole sattumaa, että Thomas Mannin pienoisoromaanissa *Kuolema Venetsiassa* saksalainen kirjailija Gustav von Aschenbach häikäistyy nuoren Tadzion kauneudesta venetsialaisella Lidon uimarannalla, tai että James Baldwinin romaanissa *Giovanni's room* amerikkalainen David ei pysty vastustamaan viehtymystään kauniiseen Giovanniin, pariisilaisessa kaupakassa työskentelevään italialaiseen siirtolaiseen. On merkityksellistä, et-

tei aiemmin heteroseksuaalisesti identifioitunut David pysty vastustamaan ristiriitaista haluaan rakastaa miestä, muttei silti kykene lausumaan tuon rakkautensa nimeä. Rakastaminen on mahdollista vain Giovannin pienen huoneen hämärässä, piilossa oman perheen ja sosiaalisen yhteisön katseilta.

Kaapin kulttuurierityiset ehdot

Samansukupuolinen halu artikuloituu niin ikään Kihlmanin Etelä-Amerikkaan sijoittuvissa teoksissa *Alla mina söner ja Livsdrömmen rena*, joissa todellista kirjailijaa muistuttava kertoja-päähenkilö, keski-ikäinen perheenisä, rakastuu argentiinalaiseen poikaprostituoituun. Suhteen kuvauksesta avautuu paitsi väylä harjoittaa uudenlaista yhteiskuntakritiikkiä, myös keino pohtia seksuaalisuuksien kontingenttia, selkeitä dikotomioita ja määrittelyjä pakenevaa luonnetta. Tutkimuksessani haenkin vastausta siihen, miten Kihlmanin teoksissa nousevat temaattisesti esiin kysymykset homo- ja heteroseksuaalisuuksien kulttuurisesti liikkuvista ja häilyvistä rajapinnoista. Liike kulttuurien välillä sysää identiteetit pois paikoiltaan, eräänlaiseen ylirajaiseen, kulttuuriseen välitilaan. Samalla tuo tila avaa mahdollisuuden purkaa, reflektoida ja kirjoittaa uudelleen seksuaaliseen vapautumiseen liittyviä myyttejä. Työssäni esillä ovat silti tärkeät kysymykset siitä, miten pyrkimykset kohdata kulttuuriset erot, vieraus ja toiseus sekä kysyä tuon kohtaamisen ehtoja ja oikeutusta voivat sisältää uuskolonisoivia piirteitä, sillä niiden taustalla vaikuttaa miestenvälisen rakkauden kuvaamisen historiallinen perinne.

On kuitenkin huomionarvoista, ettei seksuaalisuuden salaamisen ja paljastamisen jännitettä kuvaava ”kaapin” käsite näyttäytyä analyysissäni yksinomaan homoseksuaalisuudesta vaikenemisen ja hiljaisuuden puheaktina tai kielikuvana. Latinokulttuurissa kaappi voi ilmentää moniulotteista

sosiaalista ja materiaalista todellisuutta, joka tuottaa rajoitusten sijaan tai ohella myös mahdollisuuksia seksuaaliselle moninaisuudelle. Kihlmanin Etelä-Amerikka-teoksissa keskeiset suhteet kertoja-päähenkilön ja poikarakastettujen välillä eivät esittäydy yksioikoisina alistushierarkioina vaan tuon esiin, miten valtasuhteet ovat myös rinnakkaisia, vuorottaisia ja aina tilan ja tilanteen mukaan vaihtuvia.

Tekstuaalisen queer-tilan mahdollisuus

Väitöskirjassani esitän, miten Kihlmanin teokset liittävät omaelämäkerrallisen kertomisen ajatukseen seksuaalisuuden kontekstuaalisesta luonteesta ja luovat näin *tekstuaalista queer-tilaa*. Kehittelemälläni käsitteellä viittaan lajeja rikkovaan, aiheiltaan ja teemoiltaan sukupuoli- ja seksuaalinormeja purkavaan autofiktiiviseen teokseen, jossa kulttuurisesta, temaattisesta ja kerronnallisesta tilasta tulee toisiaan täydentäviä ja toisistaan erottamattomia. *Tekstuaalisen queer-tilan* ajattelen muodostuvan tiettyjen aiheiden, teemojen, kerronnankeinojen ja historiallisten seksuaalisuuden diskurssien välisenä kytköksenä. Vastaavasti kirjallisuushistorian Kihlmanin pääteoksiksi nostamat romaanit *Dyre prins* ja *Gerdt Bladhs undergång* tarjoavat työssäni vertailukohdan autofiktiivisille teoksille siinä, miten niiden yhtä lailla antinormatiivinen seksuaalisuuden problematiikka varioituu erilaisissa lajikehyksissä yhdistellen sukuromaanin, omaelämäkerran ja tunnustuskirjallisuuden piirteitä. Samalla romaaneista aiemmin esitetyihin, yleistä yhteiskunnallista ja poliittista makrotasoa korostaneisiin luentoihin avautuu toisenlaisia lukureittejä, kun helposti vähäpätöisinä näyttäytyvät yksityiskohdat – porvarillisen perheen miestenväliset suhteet, kodin tila ja liike kodista pois – nousevat etualalle. Näin tulee esiin romaanien outo ja kummallinen, usein eksplikoimatta jäänyt aines, eräänlainen tekstuaalinen pervous.

Edellä mainittu tulkinnallinen lähtökohta jatkaa Sedgwickin vanavedessä muutoutunutta queer-lukemisen strategiaa, jossa huomio kohdistuu hiljaisuuksiin ja katvealueisiin, joita kulttuuriset kahtiajaot eivät usein tavoita. Tutkimukseni poliittinen ja eettinen viritys syntyy juuri siitä jännitteestä, miten hankalaa ja vaikeaa on kurkottaa näiden binarismien tuolle puolen. Samalla haluan osoittaa, ettei queer voi olla vain täyttä määrittelemättömyyttä merkitsevä teoreettinen käsite vaan se tulee nähdä historiallisena, tietyssä ajassa ja tilassa jäsentyvänä, suhteidenvaraisena käsitteenä, joka ei unohda kulttuurista aikalaistodellisuutta eikä siinä vaikuttavia vallan-alaisuuksia.

Jos kysymys homoidentiteetin tai homokirjailijuuden poliittisista mahdollisuuksista näyttäytyy nykyisin mielenkiinnottomana tilanteessa, jossa seksuaalivähemmistöt ovat tehneet matkan syrjityistä, kriminalisoiduista ja sairaista lähes tasavertaisiksi kansalaisiksi, on hyvä muistaa, että näin ei suinkaan ollut vielä muutama vuosikymmen sitten. Toisaalta tilan problematiikka tekee näkyväksi, ettemme milloinkaan jaa edes oman suomalaisen kulttuurin sisällä yhtä ja samaa pervo-aikaa ja pervo-tilaa, eikä tuota tilaa myöskään jaeta meille samoin kriteerein.

Väitän, että juuri se, ettei suomalaisessa kirjallisuudessa ole ollut anglo-amerikkalaisen kirjallisuuden kaltaista samansukupuolisen halun ja rakkauden kuvaamisen perinnettä, on ratkaisevasti vaikuttanut suomalaisen kirjallisuuden tapaan käsitellä seksuaalista erityisyyttä ja moninaisuutta. Seksuaalista toiseutta on käsitelty häivytyttyä ja implisiittisemmin, mutta myös vahvaa identiteettipolitiikkaa ja tiukkoja identiteettikategorioita vältellen ja siten etualaistaen kiinnostavasti seksuaalisuuksien välisiä ja muuttuvia rajapintoja.

Tutkimuksellani Christer Kihlmanin tuotannosta haluan vastata siihen, että tuolle Max Randin hahmottelemalle kartalle on kuin onkin jäänyt

jälkiä. Mutta valkoisen ja mustan sijaan ne ovat sävyiltään häilyvämpiä, kerrostuneempia ja monivaihteisempia. Samalla haluan osoittaa, että kyse on kirjallisuuden voimasta ja mahdollisuuksista tuottaa ja välittää näitä nyansseja – ja juuri se tekee näistä jäljistä niin kiehtovia.

FT Mikko Carlsonin kotimaisen kirjallisuuden alaan kuuluva väitöskirja *Paikantuneita haluja. Seksuaalisuus ja tila Christer Kihlmanin tuotannossa* tarkastettiin Turun yliopistossa 28.5.2014. Vastaväittäjänä toimi professori Sanna Karkulehto Jyväskylän yliopistosta ja kustoksena professori Lea Rojola Turun yliopistosta.